

Живко М. Андријашевић

ВЛАДИКА ДАНИЛО ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ - ИЗБОР НОВОГ ПУТА

(Поводом 260. године од смрти - 1735-1995)

Јануара 1735. године умро је владика Данило, родоначелник династије Петровић Његош и утемељивач новог политичког курса Цетинске митрополије којим ће се зачети национално-ослободилачка акција Црне Горе. Личност, чије су заслуге до данас слабо наглашене и на жалост, недовољно познате ширем кругу људи.

На чело Цетинске митрополије владика Данило је дошао 1697. године, при крају дугогодишњег рата између Млетачке Републике и турске, познатог као Морејски, у којем су на страни Републике значајно учествовали и Црногорци. Током овог рата они су се, под утицајем Млетачке Републике, одлучно као никада до тада, окренули против Османског Царства, вјерујући да ће их у том одређењу Република трајно подржавати. Међутим, како се рат ближио крају све више се показивало да у Млетачкој Републици Црногорци не могу имати покровитеља на дуже вријеме, посебно када је ријеч о њиховој антитурској позицији. Такав развој ствари довео их је у тешку ситуацију и истовремено им наметнуо питање: шта даље:

У том времену Црна Гора је једна мала област на рубу Османског Царства, чврсто окружена турским утврђењима споља, исламизираним Црногорцима прошарана изнутра, притиснута сиромаштвом и оптерећена крвавим унутрашњим сукобима које Цетинска митрополија као један од интегративних фактора црногорског друштва стално настоји да спречава. Укратко, Црна Гора се тада налазила у нимало лакој ситуацији, остављена да се сама носи са посљедицама одређења исказаног у Морејском рату. У таквом времену, на столицу Цетинске митрополије дошао је Данило Петровић Његош (1697), личност коју ће судбина у периоду који сматрамо прекретницом у животу Црне

Горе, често доводити у позицију да бира између два пута или двије стране. На све изазове и изборе које му та судбина буде наметала он ће одговарати на до тада нетипичан и, што је још важније, прави начин. Главни резултат тих његових избора и одговора на изазове времена биће зачетак једног новог опредјељења Црне Горе, израженог кроз својеврсну национално-ослободилачку акцију, којом ће се први пут јасно артикулисати њене политичке тежње и потребе. Временом она ће довести до обликовања препознатљиве политичке физиономије Црне Горе и у доброј мјери утицати на њену историјску судбину. Између осталог, то је потврда да је сам владика Данило био личност развијене историјске и политичке свијести, али, што треба посебно нагласити, и личност која је учинила доста да те свијести, нарочито ову прву, што више развије и код осталих Црногораца. Упознавање са некадашњом славном прошлoшћу, духовни ослон који се у њој налази и тежња за "враћањем" изгубљенога која из те свијести проистиче има немјерљив значај за хомогенизацију и мобилизацију маса, односно за трансформацију црногорске борбе за одбрану привилегија у оквиру Турског Царства у црногорску национално-ослободилачку акцију. Важности тако структурне свијести за развој наведене акције владика Данило је био и те како свјестан, па ће управо на темелјима таквог његовог опредјељења код Црногораца током 18 и 19 вијека бити формирана јака историјска свијест, стално учвршћивана херојским епом, Косовским митом и култовима различите врсте. У том тешком времену то ће давати људима маха да чине велика прегнућа, подстицати их да одано слиједи националну идеју, а у тренуцима криза и пореза таква свијест биће им неопходни духовни ослонац. Да није било тако снажне, колоритне и активистичке свијести, не би било ни свих оних црногорских побједа и успјеха, јер у односу на своје непријатеље Црногорци нијесу имали других предности до оних које из ове и овакве свијести проистичу.

Такође, владика Данило слови и као личност изразитог политичког сензибилитета, што се огледа како у потезима које је повлачио, тако и у начину на који је то чинио. Увијек код њега као политичара доминира максимално уважавање реалности и спремност да се за остваривање једног циља користи стотину

путева. Зато, када се то покаже неопходно владика, Данило ће прибјегавати политичкој мимикрији, балансирању, или прављењу мањих уступака у право вријеме, без обзира што заједница којој је на челу неће увијек имати разумијевања за те његове потезе. Биће да је владика Данило као несумњиви политички прагматичар схватио да је флексибилност, једнако као и принципијелност, у слијеђењу главних циљева, одлика сваке политике која жели да буде успјешна. Особито је то одлика политике која се води у сјенци моћних и ненаклоњених земаља, као што је то случај са Црном Гором. У складу са таквим приступом политици он ће у неким приликама напр. предлагати да се Турцима учине извјесни уступци, без обзира што је његово антитурско опредјељење ван сваке сумње. Једноставно, у том тренутку то је било неопходно и најмање штетно за неки општи интерес а нипошто није значило одступање од прокламованог антитурског опредјељења. Радило се само о политичкој мимикрији, за коју Црногорци ни тада ни касније нијесу имали нарочитог слуха. ("Наши Црногорци се глупо понашају и не предају на вријеме ни оно мало да би Турце задовољили". Владика Данило, 1727. године).

Флексибилан приступ владике Данила политици видљив је и у његовом односу према Млетачкој Републици. Иако ову државу не сматра наклоњеном Црној Гори ("... од вас нам долази свако вријећање и сваки јад..." Владика Данило 1713.године), он је увијек расположен да јој на звучне и празне ријечи узврати истом мјером, или да буде веома понизан на папиру када му она због нечега треба. У неким приликама неће бјежати ни од пружања војничких услуга Републици, наравно, ако из тога може извући значајну политичку корист (напад на Бар 1717. године). Једино искрен и одан до краја, с разлогом, биће према Руској Империји, која ће од 1711. године бити његов спољнополитички избор.

Иначе, његов избор као црквеног, али и политичког лица десеће се 1700. године. Тада ће изабрати да га за митрополита рукоположи пећки патријарх Арсеније III Чарнојевић који је за вријеме Велике сеобе Србе (1690) избјегао у Угарску. Грка Калиника, којег су Турци поставили на упражњену патријаришијску столицу у Пећини, неће признавати као легитимног поглавара, чиме ће први пут манифестовати своју антитурску позицију и

наговијестити нам једно ново политичко опредјељење, које ће се његовом заслугом постепено конституисати као црногорска национално-ослободилачка акција. Поред антитурске позиције, која ће најприје резултирати нишцирањем тзв. истраге потурница, споменута акција садржана је и у раду на унутрашњем уредбењу земље, артикулсању изванцрногорских тежњи и спољнополитичкој оријентацији ка Русији.

Током 16. вијека у Црној Гори започиње процес исламизације, који концем 17. и почетком 18. вијека достиже забрњавајуће размјере. Опасност од прогресије тог процеса владика Данило уочава јасно, свјестан да би се његовим даљњим толерисањем особито етничко постојање Црногораца могло кроз извјесно вријеме довести у питање. Такође, о некој националноослободилачкој акцији у таквим условима не може бити ни говора, пошто тај исламски елеменат њој није ништа друго до велика сметња. Управо из тих разлога владика Данило нишцира процес елиминације исламизираних Црногораца, што се у нашој романтичарској историографији назива "Истрагом потурница" и нимало сигурно датира у 1707. годину.

Овакав владичин корак значно је нову црногорску позицију према Османском Царству, односно један нови пут. Колико је то био и велик и храбар потез лако се схвати када се узму у обзир ондашње прилике у Црној Гори и величина и моћ Османског Царства наспрам ње. Запта је огромна ствар започети, без било какве подршке са стране и са slabим сопственим снагама, једну овакву акцију и тиме се свјесно супротставити Царству које је само површински хиљаду пута веће од Црне Горе. Поред тога, и у самој Црној Гори дјелују одређени чиниоци који спречавају успјешно спроводбење ове акције. Нијесу баш сви Црногорци у ти вријеме били спремни да слиједи овакав владичин курс, из простог разлога што њихова историјска и политичка свијест тада није била довољно еманципована у том правцу, нити ојачана оном митско-епском конструкцијом која је касније утицала на њихово историјско реаговање и етнопсихолошку препознатљивост. Управо због тога, није мали број Црногораца који

се са исламизиранима снажно идентификује на племенској основи, или који не увиђа да тај исламизирани слој пререпредставља тада, у 18. вијеку, велику сметњу за самосвојно етничко и политичко постојање Црне Горе.

Нормално је да Црногорац који тада није у одређеним сегментима имао развијену историјску свијест, као ни свијест о потреби националноослободилачке акције, није могао посједовати ни свијест о Турцима, тј. Турском Царству као непријатељској и за црногорску националну egzистенцију опасној страни. Због свега тога владика Данило настоји да својим дјеловањем утиче на свијест људи о неопходности и историјском утемељењу нове Црногорске позиције, односно настоји да већина Црногораца прихвати његову политичку опцију као једину исправну. Без тога нема ни националне акције, нити саме Истраге потурица као њеног сегмента.

Поред свих различитих мишљења о дужини трајања и начину на који је тзв. Истрага потурица изведена, ми можемо рећи следеће: Од времена владике Данила у Црној Гори нестаје "потурица", а исламизација као процес овдје је дефинитивно заустављена. Нема сумње, то је знак успјешности и умјешности владике Данила у спровођењу новог политичког курса и знак нових прилика у Црној Гори које су из тога проистекле. Националноослободилачкој акцији Црне Горе тиме је отклоњена велика сметња и дат нови замањ, док Цетинска митрополија добија од тада све већу подршку и утицај у црногорском друштву. Гледано у континуитету, можемо рећи да је владика Данило оваквим својим дјеловањем снажно покренуо процес квалитативне трансформације историјске и политичке свијести Црногораца и заједно с тим, конкретним политичким потезима учинио први корак на путу којим се касније стигло до Круса, Граховца и Вучјег дола, односно, до независне и чврсте државне зграде. У том се корифејству огледају његова велика историјска заслуга и учинак.

*

Други проблем који је владика Данило назначио као битан за Црну Гору било је унутрашње уређење земље, тј. стварање патрилеменских органа власти. Њиховим успостављањем жељело

се сузбити криво разрачунавање између племена и племеника, које значајно слаби јединство и снагу народа Црне Горе, а уједно доводи у питање трајање и коначни успјех црногорске акције за национално ослобођење. За читаво вријеме свога дјеловањ као Цетинског митрополита владика Данило се лично ангажује на смиривању тих сукоба, било да превентивно дјелује, било да пресуђује или мирн завађене. Потребу да се у земљи формирају патплеменски органи власти он је, иначе, уочио веома рано, о чему свједочи једно његово писмо из 1700. године упућено млетачком званичнику Зану Грбичићу, поводом неких "злих дјела" која су учињена између Паптровића и Цетинјана. У том писму се, између осталог, каже: "... Учимо их и карамо по закону, но не хоће слушат, а није нам дато ни на кога дигнути оружје, нићи пмамо војску да их силом уставимо да зло не чине. Наше јест оружје по апостоу глагол божи, али кад људи не слушају, што да им сатворим!"

Тек 1713. године Владика ће успјети да у земљи формира Суд од 12. чланова. Тешке године које је Црна Гора преживљавала од почетка 18. вијека утицале су да се он формира тек тада, а исто такве године које ће након 1713. задесити Црну Гору допринијеће да Суд не одигра улогу како је било планирано и како је ваљало да буде.

Неку годину касније владика Данило ће повући још један потез који ће постати важан фактор стабилности и политичке еманципације црногорског друштва. Наиме, 1719. године он је одредио синовца Саву Петровића Његоша за свога наслједника на митрополитској столици и тиме започео династички низ. Иако са персоналне стране овај његов избор и није био најсретнији, само инаугурисање оваквог принципа у политички живот Црне Горе било је за њу од епохалног значаја. Захваљујући овом владицином постигнућу, током 18. и 19. вијека на челу Цетинске митрополије, касније државе, смјењиваће се личности изузетног формата и владалачког учинка, које ће умногоме допринијети да Црна Гора оствари тековине од огромног значаја и да, на крају крајева, добије једну особиту политичку физиономију.

Поред тога, одређивањем наслједника владика Данило је учинио важну ствар у спречавању међусобних сукоба у земљи

око избора новог митрополита након његове смрти, истовремено елиминирајући и било какво мијешање са стране.

У складу са новим курсом Цетињске митрополије владика Данило је први исказао и потребу Црне Горе за територијалним ширењем и чвршћим повезивањем са околним истовјерним племенима, третирајући ту потребу као животно питање Црне Горе или питање њеног опстанка. Његови први кораци у том правцу представљаће добру основу и путоказ онима који ће након њега доћи на чело Црне Горе. За све вријеме свога дјеловања на историјској позорници он је настојао да Цетиње, односно Цетињску митрополију, учини центром којем ће гравитирати околна племена, како она под турском, тако и она под млетачком влашћу. Укључивањем тих племена у националноослободилачку акцију коју предводи Цетињска митрополија, сада већ доминантно као политичка институција, добија се значајна популацијска и економска подршка и самим тим стварају се већи изгледи на њен успех.

Када је већ о овој проблематици ријеч, треба споменути да је владика Данило први црногорски митрополит који је у мантру политичког лица истакао територијалне претензије Црне Горе на основу њеног историјског права ("... Албанија је наша бащинна..." Владика Данило 1711), што је доказ његове профилсане и визионарске свијести. То тврдимо на основу тога што ће у другој половини 19. вијека, када национална акција Црне Горе улази у завршну фазу, управо истицање историјског права бити главни фактор на којем ће се темељити мобилизацијска снага акције и њено политичко оправдање и утемељење пред европским јавним мијењем и дипломатским чиниоцима.

*

Напослјетку, треба рећи нешто и о једном важном избору и чврстом опредјељењу владике Данила започетом 1711. године. Наравно, ријеч је о његовој проруској оријентацији, односно његовом преданом раду на чвршћивању и развијању црногорско-

руских политичких веза. Појаву Русије као респектујућег фактора на Балкану 1711. године он је одушевљено дочекао, остајући до краја њен најватренији присталица. У времену када је Црна Гора била у тешкој унутрашњој и спољној ситуацији, приморана да балансира између слабог савезника и јаког непријатеља, јавља се као дар с неба велико и моћно Руско Царство - исте вјере и истог непријатеља као и Црна Гора. У том тренутку владика је убјеђен да је то онај чинилац тако неопходан за спровођење основних праваца националноослободилачке акције Црне Горе, чинилац који је уочљиво недостајао тако да је изгледало да се неће ни појавити. Вођен чврстим увјерењем да Црна Гора не може нестати док је руске руке над њом, владика Данило од тада чини све да се са Цетинња увијек гледа ка Петрограду, а са друге стране да се у Петрограду увијек чују невоље Цетинња и све Црне горе. За њега, због тога, можемо рећи да је великим надањима и радом просто "изгорно" за Русијом баш као и један каснији Петровић за Лесендром. ("... а ја сам Москов, Москов, Москов...", владика Данило 1713. године).

Вријеме и догађаји који ће доћи потврдиће исправност и немјерљиви значај оваквог владичиног одређења. На темељима које је он поставио развијаће се узлазном линијом црногорск-руске везе, а плодове таквог рада уживаће Црна Гора за дуго времена. Велики значај Русије за живот Црне Горе, њену историјску судбину, остварени национални и државни развој, неспорна је ствар и у нашој историографији то је сасвим ваљано елаборирано.

На основу свега што смо до сада рекли очигледно је да владика Данило Петровић Његош спада у ред заслужних историјских личности. У једном тешком и преломном периоду црногорске историје он је избором посебног пута и избором одговора на изазове и потребе времена важно утицао на нашу даљу историјску судбину и свеукупни национални развој. Таквим својим радом владика Данило је трасирао основне правце националне акције Црне Горе, која је за циљ имала стварање уређене и независне државе, њено територијално увећање и општи

друштвени напредак. Како је овој акцији први непријатељ била Турска, главни покровитељ Русија, а битан ослонац околна брдска и херцеговачка племена, њу логично карактерише анти-турска позиција, чврста проруска оријентација и перманентна политичка радња према споменутим истовјерним племенима. Развијајући се на тако постављеним темељима, ова акција ће током 19. вијека резултирати стварањем институционализоване и независне државе, њеним знатним територијалним увећањем и сваковрсним друштвеним напретком. Због свега тога владичи Данилу следује једно ново историографско и уопште ново друштвено вредновање, које подразумијева наш израженији ре-спектујући однос према њему. Између осталог, овај наш рад је скроман покушај да докажемо да он такав однос и заслужује. Својим дјеловањем и учинком у једном тешком периоду наше историје он је започео процес стварања "нове Црне Горе, нове понајвише због заживљавања политичке концепције о самосталном историјском путу Црне Горе ни повлашћени дио Османског Царства, ни провинција под окриљем Млетачке Републике. Сходно томе, изграђује се под његовим утицајем и активистички приступ овој политичкој концепцији, пошто све више сазријева мишљење да је "борба непрестана" императив њеног успјеха и императив црногорског опстанка уопште. То је тај велики заокрет који је означио почетак новог, херојског доба Црне Горе.

А само десетак година прије тога Црногорци нијесу знали за бољи модел политичког егзистирања од оног који се односи на замјену турског суверенитета млетачким и добијање повластица које под Републиком уживају нпр. Паштровићи. У току Морејскога рата управо то је највиши идеал њихове политичке свијести. Са својом идејом о самосталном политичком егзистирању Црне Горе, из које је улиједило конституисање националноослободилачке акције, владика Данило уноси нову, квалитативну промјену у живот своје земље и свијест црногорског човјека. И не само то, Данило Петровић Његош је први црногорски владика који се не плаши Скадра, а види даље од Котора. Владика који, за разлику од својих претходника, зна како се и колико треба одаљити од Турака, а с друге стране, колико се близу може примати Млечанима. Овај црногорски владика себе назива "војеводич српској земљи", што довољно говори о

његовом схватању сопствене друштвене позиције и уједно о његовој политичкој и историјској свијести. Дакле, он није само црквено, већ још и више, он је и политичко лице, предводник-војеводич земље која није ни султанова ни дуждева. Такво, ново схватање митрополитске позиције, затим стварање особитног политичког концепта од огромног и далекосежног значаја, као и конкретни "владачки" учинак, допринијеће јасном разликовању владике Данила од његових претходника и уједно његовом неспорном сврставању међу високо заслужне личности наше историје.

Слиједећи све одлучније од владике Данила изабрани пут, Црна Гора ће током 19. вијека остварити велике националне циљеве (независна, увећана и уређена држава) и стећи јасну историјску препознатљивост. Биће то она Црна Гора - синоним јуначког отпора непријатељу и нашироко обожавани и идеализовани прмјер подвижничтва у очувању слободе и национа. Борба и жртвовање донијеће јој назив "Словенска Спарта" и уједно високо мјесто у умјетничким и идеолошким садржајима код Срба, али и других Словена у 19. вијеку.